

злочинна рука повиривала його деревця і порозкидала. Юрко в плач. Прибіг до мами і, хлипаючи, розповів, що сталося. Та мама якось не дуже перенялася трагедією. — „Йди, йди дурний! Через те аж ревіти? Назбираєш ще, та посадиш“. — Не так пережив нещастя Юрко: дістав гарячку і три дні пролежав на печі. В його душі зродився жаль до людей. Аж на другий рік міг він знову насадити зернівки, але вже такі пишні тяжко було переболіти.

Юркові дуже хотілось навчитися читати й писати. Нераз бачив він, як старші діти брали книжки до рук і читали з них різні історії. І як це так може бути? Дивиться дівчак і говорить слова, а з них щось виходить. Чи та книжка йому підповідає, чи вона жива, чи яке чудо? Читач водить пальцем по якихось чорних значках і балакає. Юрко брав потайки книжку і хотів собі таку штуку втяти. Дивився на чорні значки, але вони до нього не промовили: були лише якимись колісцятами, гачиками, закарлючками і більш нічим. Що це може бути? Він рішуче мусить цю тайну зглибити. За рік піде до школи і навчиться. Проблема читання заїхала фірою сіна у малу Юркову головку. Куди не піде, — все йому чорні значки кониками поперед очі миготять.

Нарешті Юрко діждався; прийшов час дітям піти до школи, — він і собі пішов, всупереч батькові, котрий осудив, що Юрко туман і шкода тільки чобіток та одежі. Але Юрко тверда вдача: він мусить навчитися читати! Нехай там усі з нього сміються, він свого хоче діпняти. І хоч уже другий рік виходжував чобітки, — тайну чорних значків годі було йому зглибити: вони й на дальше лишалися кружочками, гачиками і дивними закарлючками. Вже умів пізнати цифри, навіть писав їх, але букви для нього були мертві. Скільки штурханців прийшлося йому від хлопців облизати, скільки його напрозивали, а він своє: мовчить і напружує ум, щоб дійти до дерева мудрости.

Вправді кричали діти на значок, написаний учителем на таблиці, що це „аз“, а те „буки“, а тамте „глаголь“. Діти навіть уміли говорити „аз, буки — змерз у руки“, — „аз, буки, віди глаголь, — вийв миску дреголь“, одначе ані миски, ані дреголь на столі не було. За те „буки“ були: один стояв у куті, а другий — на пострах дівчорі — лежав на столі.

Але під кінець третього року науки блиснуло щось у темряві, яка царила в голові нашого героя. Зрозумів, що як поставити побіч себе значок „глаголь“, „аз“, „како“, — то з того вийде „гак“. Пробує складати „мисліте“, „аз“, „зело“ і ще маленький значок, то вийде „мазь“. Ой, Господи, таж ті значки до нього промовили! Вони вже не гачики, викрутаси стовпчики, — вони ожили! Неначе голодний на теплу страву, кинувся на них Юрко і захоплюється новим світом.

Час, коли Юркові вдалося зглибити тайну читання, був пам'ятний ще одною подією. На Великдень стріляли парубки коло церкви з моздірів. Біля них крутилися хлопці, щоб якнебудь

роздобути пороху і вистрілити собі з ключа чи стрільби, зробленої з гільзи. Бо ж велика то честь і геройство стрілити, щоб гук ішов. Але, як тут пороху дістати! Має його один парубок, що цілу пачку дістав від провізора, але він бахурню геть від огню і моздрів відганяє. Боже, коли то вони — хлопці — доростуть і зможуть так стріляти, як тепер ті великі? Дижурний з-під церкви дав знак, що треба стріляти. Парубок біжить із розпеченим на жердці дротом, біжить до моздіра, щоб вистрілити. Та ба! Дарма: хтось висипав порох із панівки моздіра, що набитий, — стояв готовий до вистрілу. Всі ждали стрілу і до нього себе наставили, а тут нічого! — „Гей, шибеники, хто з вас украв порох із панівки?“ — паде запит між гурт хлопців. — Цей ні, той ні, тамтой також ні. — „Я бачив — каже один — як Юрко Грабів коло моздрів крутився“. — „Де він?“ — „Нема, — певне втік“. — Добре, буде він знати, як порох красти!“ — Якраз надійшов до церкви вчитель. — „Прощу пана, абисте вибили у школі Юрка Граба, бо він украв порох із панівки моздіра“. — „Так? — Добре, добре. Дам я йому красти“. —

Минули свята — час до роботи. Старі з плугами у поле, — діти з торбинками до школи. У кожного вона віддута, бо шмат паски у ній. Діти заповнили малу, низьку клясу і герцюють. Учителя ще нема. Мабуть набирає свіжого повітря у груди, а може ще шинку заїдає. Діти завели бешкети у клясі. Бігають по лавках, кричать. Курява, що аж темно. Значевя двері відчинилися, „пан“ явився у клясі. Діти в розтіч на свої місця, тільки Юрко лишився на середині. Він стояв та водив пальцем по таблиці, виписуючи у верстві пилу якесь слово. — „Ах, драбуги, що ви тут наробили?“ — Тиша. — „Хто тут так воював?“ — Якраз Юрко пустився до лавки. — „Ага, то ти, небоже, воюєш? Пожди, небоже. Є ще на тебе скарга, що ти порох із моздіра украв. Чи ти Граб, чи ти драб? Відучу я тебе порох красти і куряву у клясі збивати!“ — У руках педагога опинився вигнучастий прут. — „Ти, тумане вісімнадцятий, до науки ні бе, ні ме, а до збитків готов? Давай руку!“ — Хлопчина наставив долоню. Цях, цях, цях!... упало шість ударів на простягнуву руку. — „Давай другу руку! — Юрко зміркував, що той, що розкриває тайну „аз“, „буки“, мудрий без міри і як він каже ще другу руку наставити, то так мусить бути, — послушно витягнув її. І знову свист прута, — тепер уже сім разів задокументував вину нашого героя. Юрко тримав ще руку, але знавець дитячої душі і справедливий суддя казав Юркові йти на місце. Власне мав намір зачати защеплювання в діточі душі добро, правду і премудрість, але ще раз поглянув на Граба. Що за драбуга! Ані краплини сльози в його очах не видко. Ані не скривився, коли сипалися удари на його руки. І тепер неначе єхидно усміхається. Мабуть зародок на злочинний тип. — Лише, як учитель наблизився до Юрка, то побачив, що руки йому набрякли та тряслися і тому слова, які Юрко рисцем на таблиці виводив, — були якісь, гейби кривулькою писані. А Петро Сенюк, що на

Великдень порох із моздіра украв, споглядав із тривогою на Юрка. Коли по годині вчитель вийшов із кляси, Сенюк приступив до Юрка. „Юрку, — на тобі трошки паски“. — „Не хочу, — маю свою у торбі“. — Узяв торбину з-під лавки, натягнув шапчину на голову і пішов додому.

Це був останній день Юркової шкільної науки. І хоч батько, — побачивши, що хлопець таки зачинає читати — гнав його до школи, та Юрко сказав твердо: ні! — і не пішов. Чому? — сказати не хотів. Та те, що здобув, з голови йому не вивітрило. Із книжкою в руці йшов над беріг ріки, чи у вербину і читав, читав. За „Луця Заливайка“ знав уже розповіді. Та цікавого більше не знаходив, а тоді взявся до писання. На кожнім шматочку паперу писав про песика, то котика, про красог коня, чи перісту корову.

*

А літа минали за літами і переконували людей, що Юрко дивак і що „не всі в нього вдома“. Іде дорогою, сам до себе щось говорить, стане на дорозі, стукне себе пальцем по чолі, та йде далше. Та це не шкодило Юркові працювати, як віл. Робив він за всіх. Як найстарший з-поміж дітей, мав оженитися та осісти на батьківщині. Уміраючи, залишив батько майно на всіх четверо дітей по рівній пайці. Дві сестри Юрка вийшли заміж, а лишився він із молодшим братом. — „Що ж ми будемо робити?“ — питає раз брат. — „Женися, бо хто ж нам сорочку випере“. — „Ні, Даниле, жінки я не хочу й женитися не буду. Женися вже ти. Я собі сам пан і ніхто не має права мені волі вязати“... Данило вженився, а Юрко став у брата жити та помагати йому в господарстві.

*

Відколи Юрко почав смерти лякатися, — годі збагнути. Люди, особливо діти це підхопили і дразнили Юрка. Іде він дорогою, а денебудь з-поза хати вибіжить хлопчисько. — „Юрку, Юрку, оберніться; чи бачите, що смерть за вами йде?“ — Юрко ставав, підносив грізно брови. — „Ти, страчуку, чого хочеш від мене?! Бодай під тобою земля затряслася!“ — Хлопчисько в сміх, та далі дразнити. Юрко побажав такому кілька шляків, та йшов далі. Що більше він на такі оклики реагував, то більше їх було. Часом і старі любили забавитися його коштом. — „Снилося мені, Юрку, що вчора була погода. Дорогою ішов похорон, а в домовині лежали ви“. — „Не дивуюся ріжним байструкам і повісельникам, але ви адже ж повинні розум мати. Стидайтеся! Хочете, щоб я вам родину спаплюжив? Ідіть, аби вам дороги не стало!“ — Сердито відвертався і приспішував ходу.

*

У життя Юрка Граба вступила раз жінка. І як воно сталося, — сам Юрко не міг того собі пояснити. Його думка почала часто зупинятися на особі Насті Бобик. Чому вона все йому перед очима стоїть? Її чорні очі, гарний носик, пишні, червоні

уста, все йому на думку лізли! Чого вона його вчепилася? Ані він із нею ніколи не розмовляв, ані вона з ним, а все такі думка про неї йому по голові блукає. Пек тобі! Та ні, не пек! Вона така гарна, чудова, пишна! А як вона жати вміє, кіньми поганяє, а як пере на річці, то відгомін цілим селом іде. Але що це за диво! Юрко про неї все думає, а боїться зустрічі з нею. Здалека глядів би на неї, але так, щоб ніхто цього не запримітив. Бувало вечорами стоять дівчата з хлопцями на вулиці. Є між ними і Настуся. Стоїть із Петром Харовим та сміється голосно. Юрко стоїть на третім вигоні, спершися об пліт і Танталеві муки переживає. І про що вони говорять? Із чого вони так сміються? Яка то така довга розмова між ними може бути? А що він говорив би з нею, як би десь так обоє зустрілися? Юрко вдумує, що він сказав би до неї, і не може знайти теми. А все таки хотілось би з нею поговорити, почути слово з її уст. Вона майже кожної ночі сниться йому.

Аж раз зустрілися вони. Він ішов із косою з поля стежкою, а вона у поле. Стежка вузенька, виминути її годі. Під Юрком ноги затряслися, в грудях зробилося гаряче, кров ударила до голови. Вони зближались... Мушу їй щось сказати! Але що? Вони одно — проти одного... Юрко зняв капелюх. — „Слава Ісусу Христу!“ — „Слава на віки“, — відповіла. Він відвернув голову за нею, а вона і собі. — „Юрку, куди йдете?“ — „Додому“. — „А я бачила, як там під межею сиділа смерть, що на вас чигає“... Юрка стиснуло щось за серце. Махнув рукою і, словечка не сказавши, пішов додому...

*

Прийшов раз Юрко з поля і застав у хаті гостину: на столі стояла у пляшці горілка і лежали покраяні шматки булки-шабасівки. Брат і братова приймали двох сусідів.

- От добре, що ти, брате, прийшов. Напийся з нами горілки.
 - Ов, а то що у вас нині?
 - Могорич пемо. Напийся, Юрку, з нами.
 - Який могорич?
 - Я продав той кусник поля під вільшиною.
 - Що, що? Ти продав поле?
 - Ти ж, Юрку, знаєш, що з нього невеликий був хосен.
- Бачиш сам, що грошей треба.
- Брате, що ти зробив?
 - Я вже тобі сказав.
 - А тобі розум виплив, чи ще має виплисти?
 - Не говори, Юрку, дурниць. Як треба, то треба. Як зафірманю, то ліпший кавалок поля куплю.
 - І ти Бога не боявся? Ти продаєш свою вітцівщину? І тобі не почорніло в очах, коли таке у голову зайшло. І ти пеш горілку та ще й мене до неї припрошуєш? І не стане вона тобі у горлі? Скорше напився б я своєї крові, ніж могоричу через продажу батьківської землі. А що ж ти своїм дітям лишиш?

